

СВУ та українським активом, у таборі стала можливою поява нової генерації українців, які у 1918 р. взяли у руки зброю аби захистити від більшовицької навали свою Батьківщину.

Список використаних джерел

1. Качмар Л. Роль просвіти і театру в житті українських військово-полонених у таборах Австро-Угорщини та Німеччини (1915–1918) // Людмила Качмар // Вісник Львівського унів-ту. Серія Мистецтво. – 2008. – Вип. 8. С. 133-138.

И. Срибняк, д-р ист. наук, проф.
Киевский университет имени Бориса Гринченко, Киев, Украина,
М. Срибняк, гимназ.
Гимназия № 32 "Успех", Киев, Украина

2. Срибняк І.В. Полонені українці в Австро-Угорщині та Німеччині (1914-1920 рр.). – К., 1999. – 296 с.
3. Степовик Д. Скульптор Михайло Паращук: життя і творчість. – Едмонтон-Торонто-Київ, 1994. – 227 с.
4. Терлецький О. Українці в Німеччині 1915-1918: історія української громади в Раштаті. – Київ-Ляйпциг, 1919. – Т.1. – 429 с.
5. ЦДАВО України, ф. 4406, оп. 1, спр. 148, арк. 1-7.
6. ЦДАГО України, ф. 269, оп. 2, спр. 205, арк. 296-297.
7. Новість у таборі // Розсвіт: часопис полонених громади "Самостійна Україна". – 1917. – 17 лютого. – Ч.8(73).

Надійшла до редколегії 08.12.14

ХУДОЖЕСТВЕННЫЕ КРУЖКИ И ОРГАНИЗАЦИИ ВОЕННОПЛЕННЫХ УКРАИНЦЕВ В ЛАГЕРЕ РАШТАТТ (вторая половина 1915 – 1916 гг.)

В статье реконструирован процесс создания и деятельности украинских художественных кружков и организаций (театра, хора, оркестра, резной мастерской) в лагере Раштатт, выполнявших в среде военнопленных солдат-украинцев важную национально-культурную и организационную функции. Постановки театра и хора в сопровождении оркестра собирали на свои выступления значительное количество военнопленных, которые таким образом приобщались до сокровищ национальной культуры.

Ключевые слова: художественные кружки, лагерь, Раштатт, военнопленные украинцы, украинский театр, мастерская.

I. Srybnyak, Doctor of History, prof.
Boris Grinchenko Kyiv University, Kyiv, Ukraine,
M. Srybnyak
Gymnasium № 32 "Success", Kyiv, Ukraine

CULTURAL CENTERS OF UKRAINIAN PRISONERS IN THE CAMP RASTATT (second half 1915 – 1916)

The article refers to the establishment of the Ukrainian art centres and organizations (theater, choir, orchestra, carving workshop) in Rastatt camp that played an important national and cultural role among Ukrainian captured soldiers. Camp theater and choir that were accompanied by an orchestra gathered for their performances a great number of prisoners who consequently were introduced to treasures of national culture.

Keywords: art centers, camp, Rastatt, Ukrainian prisoners, Ukrainian theater, workshop.

УДК329 (477) СПД: 327.323.2] "1904"

О. Федьков, канд. іст. наук, доц., докторант
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

УКРАЇНСЬКА СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТІЯ НА АМСТЕРДАМСЬКОМУ КОНГРЕСІ ІІ ІНТЕРНАЦІОНАЛУ (СЕРПЕНЬ 1904 р.)

У статті розглядається спроба створення українською соціал-демократією Наддніпрянської України (Революційна українська партія) та Галичини (Українська соціал-демократична партія) єдиної делегації на Амстердамському конгресі ІІ Інтернаціоналу та причини невдачі цієї акції.

Ключові слова: українська соціал-демократія, Революційна українська партія, Українська соціал-демократична партія, Амстердамський конгрес, ІІ Інтернаціонал.

У серпні 1904 р. відбувся Амстердамський конгрес ІІ Інтернаціоналу, на якому вперше були присутні представники української соціал-демократії Наддніпрянської України (РУП) та Галичини (УСДП). Це була важлива подія в історії національного соціал-демократичного руху, яка засвідчила його вихід на міжнародний рівень. Участь у конгресах дозволяла українським соціал-демократам переймати досвід міжнародної соціал-демократії, налагоджувати контакти з іншими марксистськими партіями.

Зазначені події знайшли відображення у дослідженнях О. Висоцького [4], В. Головченка [6], А. Голуба [7], О. Жерноклеєва [11], Г. Касьянова [12] та ін. Водночас, залишаються нез'ясованими питання, пов'язані з політичною боротьбою на конгресі щодо функціонування єдиної української делегації та вступу делегата РУП до складу російської секції. Тому метою цієї статті є комплексне дослідження проблеми участі української соціал-демократії в Амстердамському конгресі ІІ Інтернаціоналу.

На початку ХХ ст. між Українською соціал-демократичною партією, яка діяла в Галичині (лідери М. Ганкевич, С. Вітик, Ю. Бачинський) та емігрантами РУП намітилася тісна співпраця. Галицькі соціал-демократи допомагали реалізовувати редакційно-видавничі проекти,

сприяли доставці рупівських видань у межі Російської імперії, спонукали до еволюції наддніпрянців у соціал-демократичному напрямку [5, с. 145-146; 11, с. 255-256].

Влітку 1904 р. українські соціал-демократи створили спільну делегацію для участі в Амстердамському конгресі ІІ Інтернаціоналу. До неї входили ініціатор акції, лідер УСДП М. Ганкевич та представник РУП Є. Голіцинський ("Лозенко"), які, згідно з мандатами, представляли одночасно УСДП та РУП. Однак, за прийнятою в Інтернаціоналі практикою, окремі делегації на конгресах (відповідно – секції в Інтернаціоналі) формувалися за державною, а не національною ознакою. Виняток було зроблено лише для деяких націй з сильними державними традиціями, які боролися за своє визволення й незалежність, наприклад угорців та поляків [11, с. 263]. Делегація останніх, наприклад, на початку ХХ ст. була представлена на Амстердамському конгресі трьома партіями, які діяли на теренах Російської, Австро-Угорської та Германської імперій – Соціал-демократія Королівства Польського і Литви (СДКПіЛ), Польська соціалістична партія (ППС) та Польська партія соціал-демократична (ППСД). СДКПіЛ, яскравим представником якої була Р. Люксембург, у своїй діяльності орієнтувалася на спільну революційну боротьбу з РСДРП за повалення царату. Останні дві партії (ППС і ППСД)

брали найактивнішу участь у національно-визвольній боротьбі польського народу [9, с. 87-88; 14, с. 37-56; 18, с. 205-226]. Між цими політичними партіями точилася гостра ідейно-політична боротьба.

У контексті проблеми викликає інтерес участь в Амстердамському конгресі російської делегації. Якщо порівняти контингенти делегатів, то на першому конгресі II Інтернаціоналу у Парижі (1889 р.) Росію представляли посланці емігрантських соціалістичних об'єднань (товариств, груп, редакцій видань), а в Амстердамі російські соціалісти були репрезентовані реально діючими політичними партіями, зокрема і однією національною – Загальним єврейським робітничим союзом у Литві, Польщі та Росії [16, с. 171-172]. Лідер російської делегації на конгресі Г. Плеханов описав перипетії "боротьби за другий мандат" (перший отримувала РСДРП). Головними претендентами на нього були найсильніші партійні організації – ПСР та Бунд. Виступаючи на засіданні Міжнародного соціалістичного бюро (МСБ) – координуючо-виконавчого органу II Інтернаціоналу, – російський представник заявив про "націоналістичні прагнення" єврейських соціал-демократів. З цього питання виступив "вожак" англійських соціал-демократів Гайндмен, який у "надзвичайно енергійній промові" заявив, що, підтримуючи таку організацію, "ми виявилися би винними в заохоченні націоналізму" [17, с. 321]. Таким чином, доля представництва була вирішена на користь соціалістів-революціонерів.

Згадана вище дискусія цікава тим, що вона відбиває погляди на національне питання, які панували в II Інтернаціоналі. Там провідну роль відігравали представники великих державних націй, які недооцінювали значення цієї проблеми для пригноблених "неісторичних" націй. Показово і те, що розглядаючи проект порядку дня Амстердамського конгресу, МСБ не прийняло пропозицію чехів обговорити на ньому програму соціал-демократії з національного питання [13, с. 232].

Така позиція Інтернаціоналу позначилася на рішенні з "українського питання". 13 серпня, у переддень Конгресу, МСБ не визнало окрему українську делегацію (було відмовлено також литовцям, латишам) і запропонувало, щоб представники УСДП і РУП увійшли як повноправні делегати до якої-небудь з уже існуючих секцій – австрійської, польської або російської [11, с. 263-264; 15, с. 162; 1, арк. 6]. Проти голосували також російська й польська делегації [12, с. 78; 11, с. 264]. (Однок теза О. Жерноклєєва, що причиною такого голосування поляків була більшість у їхній делегації представників СДКПІЛ [11, с. 264] не достатньо переконлива. За даними М. М. Пухлова, на конгресі було 6 представників СДКПІЛ і 3 близьких до неї делегатів ППС-"Пролетаріат" та 20 – ППС [18, с. 211]. Очевидно, тут зіграло роль прагнення ППС створити Польську республіку в історичних кордонах і добровільне входження до неї непольських національностей, зокрема і українців [18, с. 46]. Тому консолідація українських соціал-демократів перешкоджала державницьким планам поляків.) Отже, українській делегації було відмовлено у створенні окремої секції.

Протестуючи проти такої позиції бюро, делегат УСДП М. Ганкевич відмовився від свого мандата. Він виступив із наступною заявою (тут і далі збережено мову оригіналу): "яко делегат української соціал-демократії Росії (Революційної української партії) і Австрії (соціал-демократичної) укр[аїнської] партії) заявляю: позаяк я могу використати отриманий мною мандат тільки як член самостійної української делегації, я змушений відповідно доручення моїх українських товаришів скласти мандат" [1, арк. 6; 10, с. 25]. Ганкевич, очевидно, сподівався, що і представник наддніпрянських українських соціал-демократів вчинить так само. Забігаючи наперед, зазначимо, що він помилився

у своїх очікуваннях, оскільки делегат РУП Є. Голіцинський вступив до російської делегації. Цей факт засвідчив наявність розбіжностей між українськими соціал-демократами Наддніпрянщини і Галичини. Це, як зазначив О. Жерноклєєв, негативно позначилося також на особистому ставленні М. Ганкевича до РУП, співпраці з якою він надалі уникав [11, с. 264].

Від з'ясування позиції представника РУП (Є. Голіцинського) та російської соціал-демократичної делегації на конгресі отримують задоволення прихильники конспірологічних теорій. Відомо, що з весни 1904 р. між РСДРП і Закордонним комітетом РУП велися таємні переговори про входження останньої до складу першої на автономних засадах [3, арк. 1-1 зв.]. Від імені російських соціал-демократів їх вів меншовик, керівник транспортної групи, яка зосереджувалася у Львові, І. Біск, відомий ще під партійним псевдонімом "С. Павлов" [8]. 6 серпня 1904 р. він написав листа з Відня в меншовицький керівний центр у Женеві. У ньому повідомлялося, що на Амстердамському конгресі "буде представлена українська організація, до того ж мандат матиме Ганкевич, видний соціал-демократ Львова. Він буде вимагати окремого представництва як нації" (Підкреслено автором листа – Авт.) [2, арк. 1]. Такий перебіг подій міг призвести до консолідації українських соціал-демократів, які згуртовувалися, незважаючи на їх розподіл кордоном по Збручу, і полатати плани включення РУП до складу РСДРП.

"Тов. Павлов" вирішив діяти рішуче – особисто поїхати в Амстердам, а потім у Женеву для розв'язання проблем, що несподівано виникли. Він пояснював: "Розраховував побачити низку товаришів в Амстердамі, а потім заїхати на день-два в Женеву... Чи буде там ще Георгій Вал[єнтинівич] (Плеханов, керівник російської делегації на конгресі – Авт.) до того часу?" [2, арк. 1] Зустріч з Плехановим була потрібна, щоб попередити його про об'єднавчі наміри українських соціал-демократів. "Оскільки я знайомий з укр[аїнським] рухом, – писав І. Біск, – то російським делегатам можливо буде цікаво поговорити попередити зі мною. Я міг би повідомити їм деякий матеріал. Тому то я і хотів би застати Георгія Вал[єнтинівича]" [2, арк. 1-1 зв.]. Очевидно, що зустріч з Г. Плехановим відбулася, хоча і сам І. Біск під час засідань конгресу перебував в Амстердамі.

Зазначене підтверджує лист Є. Голіцинського до М. Русова, писаний в останній день засідань конгресу [1, арк. 6-7 зв.]. Зі змісту листа з'ясується позиція члена РУП. "Соціал-демократи укр[аїнські] галицькі були все-ж представлені на конгресі в австрійській делегації; – зазначав "Лозенко", – ми же виходимо з кінця його заяви (мається на увазі заява Ганкевича – Авт.) доручити йому відмовити ся від участі в конгресі, коли конгрес не утворив "самостійної" української делегації..." [1, арк. 6]. Подія набула резонансу. "Скандал для нас получався повний... Що і як це вже не так важно, але факт стався фактом: делегат від РУП тому, що конгрес не дав йому осібної укр[аїнської] делегації здав свій мандат. Що[б] ви краще зрозуміли, що це значить, то скажу, що до цього часу уходили з конгресів лише одні анархісти. Микола був перший соціаліст, котрий це зробив", – зазначав "Лозенко" [1, арк. 7].

Дії М. Ганкевича зумовлювалися домовленостями, які існували між українськими партіями, та його принциповою позицією, спрямованою на консолідацію української соціал-демократії. Проте від "Павлова" Голіцинський отримував інформацію, яка "компрометувала" галицького соціал-демократа в його очах. Цим самим І. Біск прагнув зруйнувати домовленості українських соціал-демократів. Виходячи з отриманих повідомлень, Є. Голіцинський писав: "На всьому було видно руку Йотки (мався на увазі, очевидно, Й. Пілсудський, лідер

делегатії Польської партії соціалістичної на конгресі – Авт.) і Ко, Рожа Люксембург Павлову казала, що це вони підбили Миколу" [1, арк. 7]. Отже, дії М. Ганкевича представник російської соціал-демократії І. Біск та близька до росіян делегат СДКПІЛ Р. Люксембург пояснювали "польською інтригою" з боку ППС.

Певною мірою дезорієнтований, Є. Голіцинський не став наслідувати приклад М. Ганкевича. Про свої подальші кроки він повідомляв у листі до М. Русова: "Ну і от я, взявши до уваги це і де-що друге, не можна-ж всього написати, зробив на свій страх і ризик слідуючий рішучий крок (його цілком підтримала і жінка)(в Амстердамі перебувала також К. Голіцинська, дружина Є. Голіцинського та член РУП – Авт.): зголосився в делегації російськ[ий] (у соціал-демократичній) як делегат РУП" [1, арк. 7].

Оте "де-що друге", про що не міг написати Є. Голіцинський, очевидно пов'язане з закулісною діяльністю російської делегації. Нашу здогадку підтверджують слова російського соціал-демократа І. Біска. Останній незабаром після зазначених подій повідомляв: "В Амстердамі я напоіг на тому, щоб делегат від РУП (який належав до числа тих, хто вагається і не знав про переговори частини РУП з Партією) не покидав конгрес, як це зробив делегат Галицької Укр[аїнської] соціал-демократії. Крок цей виявився для нього вирішальним – він змушений був остаточно схилитися до спілкування з Партією" [3, арк. 2].

Після цього делегат РУП звернувся з відповідною заявою: "В Міжнародне соціалістичне бюро. Настоюючи надалі за українською соціал-демократією право домагатися власного представництва в Інтернаціональному соціалістичному бюро, я оголошую: постанові конгресу не утворенню української делегації підчиняюся і займаю місця серед російської соціал-демократичної делегації. Делегат укр[аїнської] соціал-демократії в Росії (РУП) Е. Лозенко" [1, арк. 7]. Очевидно, що у своїх діях Є. Голіцинський опирався на підтримку авторитетної в Інтернаціоналі російської соціал-демократії. Свідченням цього може служити те, що він увійшов у російську делегацію, не маючи на це відповідного мандата РУП. Згодом він просив своїх товаришів по партії затвердити його заднім числом [1, арк. 7]. Про сепаратність і таємничість дій "Лозенка" свідчило і його прохання до товаришів з РУП: "Як би Микола (Ганкевич – Авт.) ще питав за мандат, скажете, що я отримав мандат телеграфно і що Ви прислали мені його тако-ж телеграфом" [1, арк. 7].

В одному із останніх рядків листа до М. Русова, "Лозенко" писав: "Зараз конгрес закривається, їдемо на параході по Зеде-р-зее" [1, арк. 7]. Так завершилася перша спроба спільного виступу українських соціал-демократів на конгресі II Інтернаціоналу.

Отже, поява на Амстердамському конгресі II Інтернаціоналу української соціал-демократії мала важливе значення, оскільки на міжнародному рівні засвідчила існування цього напрямку суспільно-політичного руху в українських землях Російської та Австро-Угорської імперій. Водночас, унаслідок організаційних та ідейних установок, які панували в Інтернаціоналі, зокрема, нехтування національним питанням, не вдалося добитися окремого українського представництва на конгресі. Крім того, в результаті закулісних дій російських соціал-демократів, українська делегація виявилася розбитою; М. Ганкевич покинув з'їзд, а Є. Голіцинський прилучився до російської делегації. Це негативно позначилося на подальшій співпраці українських соціал-демократів Наддніпрянської та Західної України.

Список використаних джерел

1. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, ф.3807, оп. 2, спр. 16.
2. Российский государственный архив социально-политической истории (РГАСПИ), ф. 278, оп. 1, ед. хр. 262.
3. РГАСПИ, ф.278, оп. 1, ед. хр. 275.
4. Висоцький О. Українські соціал-демократи та есери: досвід перемог і поразок. – К., 2004. – 272 с.
5. Гермайзе О. Нариси з історії революційного руху на Україні. – Т.1. Революційна Українська Партія (РУП). – К., 1926. – 389 с.
6. Головченко В.І. Від "Самостійної України" до Союзу визволення України. Нариси з історії української соціал-демократії початку ХХ ст. – Х., 1996. – 192 с.
7. Голуб А.І. Українська соціал-демократія і міжнародний соціалізм: сторінки політичної історії (кінець ХІХ – перша чверть ХХ століття). – Д., 1998. – 92 с.
8. Деятели революционного движения в России: библиографический словарь: От предшественников декабристов до падения царизма: [В 5 т.]. – М.: Изд-во Всесоюзного общества политических каторжан и ссыльно-поселенцев. – Т. 5. Социал-демократы. 1880-1904. – Вып. I. А – Б. – 1931. – XXVII с., 582 стб. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://slovari.yandex.ru/~книги/Революционеры/-Б/42/>
9. Дильонгова Г. Історія Польщі 1790 – 1990 / Пер. з пол. М. Кірсека. – К., 2007. – 239 с.
10. Дорошенко В. Революційна Українська Партія (РУП). (1900-1905 рр.). Нарис з історії української соціал-демократичної партії. – Л., К., 1921. – 38 с.
11. Жерноклеєв О.С. Національні секції австрійської соціал-демократії в Галичині й на Буковині (1890 – 1918 рр.). – Івано-Франківськ, 2006. – 536 с.
12. Касьянов Г. В. Українська інтелігенція на рубежі ХІХ-ХХ століть: соціально-політичний портрет. – К., 1993. – 176 с.
13. Кривогуз І. М. Второй Интернационал. 1889-1914. – М., 1964. – 494 с.
14. Козловський Ч. Очерки истории польского рабочего движения. – М., 1980. – 383 с.
15. Митрулявичюс Г. Социал-демократия Литвы и России: некоторые аспекты взаимоотношений в конце ХІХ в. – первой четверти ХХ в. // Социал-демократия в российской и мировой истории: Обобщение опыта и новые подходы: Материалы междунар. науч. конф., 21-22 апр. 2008 г., Москва. – М., 2009. – С. 159–172.
16. Свалов А.Н. Секция России на Амстердамском конгрессе II Интернационала 1904 года // Вопросы истории. – 2006. – № 9. – С. 171–175.
17. Плеханов Г. В. В Амстердаме (Мысли и заметки) // Плеханов Г. В. Сочинения. [Под ред. Д. Рязанова]. – М., Л., 1928. – Т. XVI. – С. 309–353.
18. Пухлов Н. Н. Польское рабочее движение. 1890-1904 гг. – М., 1977. – 350 с.
19. Чернецький А. УСДП в світовому і австрійському Інтернаціоналі // Календар "Вперед", 1920. – Л., 1920. – С. 105–109.

Надійшла до редколегії 08.12.14

А. Федьков, канд. ист. наук, доц., докторант
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

УКРАИНСКАЯ СОЦИАЛ-ДЕМОКРАТИЯ НА АМСТЕРДАМСКОМ КОНГРЕССЕ II ИНТЕРНАЦИОНАЛА (август 1904 г.)

В статье рассматривается попытка создания украинской социал-демократической (Революционная украинская партия) и Галичины (Украинская социал-демократическая партия) единой делегации на Амстердамском конгрессе II Интернационала и причины неудачи этой акции.

Ключевые слова: Украинская социал-демократия, Революционная украинская партия, Украинская социал-демократическая партия, Амстердамский конгресс, II Интернационал.

O. Fedkov, PhD, Associate Professor, Doctoral candidate
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

UKRAINIAN SOCIAL-DEMOCRACY IN THE AMSTERDAM CONGRESS OF THE SECOND INTERNATIONAL (august 1904)

The article deals with the attempt to create a single delegation to the Amsterdam Congress of the Second International by the Ukrainian social democracy of Dnieper Ukraine (Ukrainian Revolutionary Party) and Galicia (Ukrainian Social-Democratic Party) and the reasons for the failure of this action.

Key words: Ukrainian Social-Democracy, Revolutionary Ukrainian Party, Ukrainian Social-Democratic Party, the Amsterdam Congress, the Second International.